

Arestiren literatur hizkuntzaz

Mikel Hernandez Abaitua

Orain, asko, oso baikor gaude euskal literaturaren egoera itxaropentsuaz, baina ez genuke ahaztu behar baikortasun baldintzatua dela. Asko aurreratu da, seguraski, prosaren alorrean, baina, poesiarena ordea, abandonatzen ari garela dirudi, etxekalte bailitzan.

Orain, zenbaitzuk bereziki, oso baikor daude prosa-liburu batzu dexente saltzen direlako, inoiz baino narratiba gehiago idazten eta saltzen delako, baina zailena falta dugu: goi-mailako prosa kulto bat jende artean normaltzea. Ez genuke hori begien bistatik kendu behar, eta badakit jende askok ez duela kentzen. Honelakoetan, beharrezkoa izaten da lehendabizi abangoardia bat edukitzea. Zorionez, lan hori XVI. mendean hasi zen Leizarragarekin, nahiz eta tradizio horren probetxamenduak guk nahi genukeen baino aintzingibel gehiago izan duen. Baina inoiz ez da seguraski oraingoa baino, une hoberik izan, Leizarragarengandik hasi eta Axular, Etxeberri Sarakoa, Duvoisin, Orixe..., baina baita Fernando Amezketarra, Xenpelar, Txirrita eta abarren (nahiz eta prosa ez idatzi; hizkeraz ari naiz) aportazioak jasoko dituen prosa landu bat osatzeko.

Orain dela urte batzuk esan zuen Atxagak, elkarrizketa batean, gure aurrekoek euskara batuaren ipurlana egin zigutenari esker beste arlo batzutan aurrera genezakeela gure literatura. Egunen batean ikusiko da literatur prosa kultuaren alorrean Atxagari zenbat zor diogun. Edo beharbada ahaztu egingo gara, zeren denbora "borragoma itzela bait da". Esaterako, Ruper Ordorikak berak ere esana du Atxagaren zenbait espresioek nola txunditu zuen: zeinen berriak gertatzen ziren garai batean "ezpain nikotinatua" eta honelakoak, baina orduan berri gertatzen ziren hainbeste gauza, normaldu xamarrak ditugu gaur egun; hain zuzen ere, gure prosan teorizatu gabe dagoen gauza asko, oso azkar eta zorionez normaldu da azken urteotan. Esan genezake, Atxagak, jendeak berehala bereganatu dituen erregistro berriak sortu dituela prosan. Dena edo ia dena ezabatu denborak, bai, eta esaterako, *Etiopia* publiko zabal batek irakurriko balu (*Obabakoak* bezainbeste irakurriko balitz, esan nahi dut), gauza asko galduko luke, jadanik perspektiba galdurik dudelako. Liburu horretan aurkitzen diren erregistroak, prosaren doinua, erritmoa, sintaxia, linguistikan "periodo" deitutakoa..., berehala izan ziren beste idazle batzuek berenganaturik. Nori berea ("oiloi oloa eta astoi lastoa" esan behar genuke, baina ez dirudi oso egokia, "asto" hitzak sortzen dituen anbiguitate ironikoengatik).

Beste literatura normalagoetan gertatzen diren elkarrekiko eraginak, gurean ere beste garai batzutan baino maizago gertatzen direla dirudi. Adibide bat jartzeagatik, Patxi Perurenaren *Emily* liburuan agertzen den "Emilyren biografi tanta batzuk" atalak dena zor dio, ene ustez, Atxagaren *Etiopia*-ko "Piolet poeta" ipuinari euskararen erregistro aldetik, doinu aldetik eta forma eta sintaxi aldetik. Perurenak hor erabiltzen duen prosa pentsaezinezkoa da Atxaga gabe. Liburuak beti mintzo dira beste liburuez. Era berean, Atxagak asko zor dio Arestiri, hizkera klasikoaren (idazle zaharrengandik jaso) eta hizkera popularren (bertsolariengandik eta herriko jendearengandik jaso) sintesia egitearen ideia, esaterako, gaurko euskara kulto baina funtzionala lortzekoa.

Hasieratik sumatu genuena¹, Arestiren literatur hizkuntzaren lorpena, ahozko eta idatzizko tradizioen sintesia egitea alegia, Arestik berak formulaturik aurkituko genuen geroago, haren *Zeruko Argia*-ko artikulu batean² (nik garai hartan, jakina, irakurri ez nuena, bost urte bakarrik bait nituen; Bilbon bizi nintzen

orduan baina ez nuen Aresti kalean sekula topatu, tamalez). Txantxak alde batera utzita esan dezagun, jende gehiena ados egongo dela (uste dut) Arestiren literatur hizkuntzan hiru etapa daudela esaten badut, hemen arduratzen gaituen arazoaz den bezainbatean (ik. 2. oharra). Geroago bere euskara literarioa izango zenaz goiz xamar jabetu zela dirudi, zeren hori lortzeko aurreko etapak oso llaburrak izan bait ziren, hau da, tesi eta antitesi dei ditzakegunak.

Tesiaz den bezainbatean, oso euskara klasikoze egin dago, lapurtera klasikotik oso gertu, lapurtera klasikoa oinarri hartuta. Oso hizkera kulto eta iluna gertatzen da (ikus "Dance dans la prière", "Godalet dantza" etabar)³. Badakigu gauza bat dela idazte-data eta beste bat argitaratze-data, eta beraz, guk ditugun datuez ezin irmoegi fidatu. Arestiren poesiari eta haren prosari begiratu eta eboluzioak ez datoz bat argitaratze-datei bakarrik kasu eginez gero. Dena dela, hemen ez gaitu gehiegi arduratzen antitesiranzko aldaketa ze egunetan, ze hilabetetan gertatu zen zehazki aurkitzeak. Beraz, esan dezagun, antitesiaz den bezainbatean behintzat, haren poemagintzari begira oso euskara herrikoa aurkitzen dugula. Tesia eta antitesia etapa kronologiko ezberdinetan kokatzen zirela uste izan nuen hasieran, baina badi-rudi biak batera bizi izan zirela elkarrekin Arestigan. Dena dela, bi joera horiek egotea da garrantzikoena, lapurtera klasikorantz lerratzen dena lehenik eta euskara popularrago batetarantz (bizkaiera batez ere) lerratzen dena bigarren. Ene ustez, sintesia *Maldan behera*-tik aurrera aurkituko dugu eta Arestik ez du bere bizitza guztian inoiz lagako (deus ahazten ez badut behintzat). Lehen aipatutako artikuluan, horrela azaltzen du Arestik berak arazoa: "gure bi literatur-tradizio eskribitu eta hitzeginen sintesi bat egin behar dugu, eta euskaldun jentearen ezipainetan jarri" (ik. 2. oharra).

Seguraski inori ez diogu Arestiri bezainbeste zor gaurko euskara batua. Geroago teorikoki formulatuko zen euskara batu hori, bederatzi urte lehenago zeukan Arestik eginda. Eta Arestik berak eskatu zion Euskaltzaindiari beronen 50. urteurrenean euskara batua egiteko bileraren deialdia. Ez dakit noizbait eskertuko zaien Arestiri euskara literario kulto bat egiteko egin zuen esfortzu handia. Ez da harritzekoa Mitxelenak geroago proposatu zuen euskara batua eta Arestirena bat etortzea, zeren Arestik Mitxelenaren *Fonética Histórica Vasca* estudiatu zuen goitik behera (I. Sarasolak behin Euskal Telebistan esan zue-

nez), zein euskara literario erabili behar zuen ondo konfirmatzeko (jakiteko baino, ezen *Maldan behera* 59koa da eta *Fonética* 60koa, eta jakina Arestik bazituen ordurako klasikoen irakurketa eta azterketa nahikoa aurreraturik, ez ahaztu zenbat ordu eman zituen Euskaltzaindiaren egoitzan euskal klasikoen liburu osoak eskuz kopiatzen; ez ahaztu Arestiren hiztegia eta klasikoei buruzko artikuluak, geroago argitaratuak). Gauza jakina da zein sutsuki eskatzen zion euskara standar bat Euskaltzaindiari, baina bere nahia, ene ustez, ez zen maila linguistiko huts batean gelditzen. Hizkuntza kulto bat egin nahi zuen Arestik, hasiera batean oso goi mailakoa emango zuen hizkuntza, egun batean edozeinek edozer gauza idazteko modukoa izango zena. Gaur frantsesez edo gaztelaniaz (eta hizkuntza landu eta kulto guztietan) gertatzen den bezala, zeren uste dugun baino kultoago bait dira normalean erabiltzen ditugun gaztelania eta frantsesa, eta kultotasun horrekin familiartu garelako ez gara ordea, horretaz konturatzan, Arestik noski horrelako zerbait lortu nahi zuen euskararako, inork baino sutsuago. Eta hori, nahi genukeen baino polikiago bada ere, lortzen ari dela uste dut, euskaraz idazten eta ikasten ari garen euskaldun guztiei esker, Villasantegandik hasi eta EGA ikasten ari den azken pertsonaganaino, zeren helburua ez da lortuko, hitzun arruntak euskara kulto hori familiartatez erabiltzen ez badu. Euskara mota hori, nola edo hala, badaukagu (osatu beharra badago ere), baina jende gutxi darabil. Egitea da errazena (erraza ez izan arren), "euskaldun jentearen ezpainetan jartzea" da zailena.

Euskara hori lortzeko ez da nahikoa Euskaltzaindiaren lan teorikoa, linguistikaren arloan, gauzatzea. Goi-mailako euskara literario kultoa lortzeko, idazleen beharra nahitanahiezkkoa da, hauek ukitu estetiko bat eman diezaioten. Aditz laguntzailearen tratamendu estilistikoaz aritu nintzen beste leku batean⁴ eta guzti honetaz ari nintzen han ere. Beste hizkuntzetan ia edozein liburutan aurki dezakegun "normaldutako" dotoretasun minimozko hizkuntza alegia, prosa batez ere. Hizkuntza literario batean ez da nahikoa gramatikalki "zuzena" izatea, hizkuntza eufoniko eta atsegina ere lortu behar da. Zenbait idazleren prosa hartzen dugu eta esaten denaz gain hizkuntzak duen aire atsegina gustatzen zaigu. Alde horretatik hain zuzen ere, ez ditugu Aresti eta beste autore batzuk behar bezainbeste probetxatu. "Gramatika gramatikal" bat ez da nahikoa. Sintaxi gramatikal-estetikoa ere behar dugu eta euskaldunen artean hedatu. Alde horretatik begiratuta

ez da euskararentzat oso gauza egokia linguistez bakarrik osatutako Euskaltzaindia.

Sarrionandiaren hitz batzuk ekarri beharko ditugu hona orain:

“(…) Manuel Curros Enriquez kontziente zen eguneroko hizkuntza ez zela aski, landu behar zela lengoaia intelektual eta literario baten xerka. Berbera zen euskararekiko, Gabriel Arestiren arduraren handienetarikoa bat”⁵.

Gauza nabaria da gaurko egunean idazten duten idazleetarik euskara intelektual eta literario bat lortzeko gehien saiatzen denetarikoa dela Sarrionandia. Jakina, ez genuke Mirande ahaztu behar, erreibindikatu behar diren autoreen artean, Sarrionandia eta Atxagagan hain eragin handia duena, Arestigan izan zuen bezala. Gaur egun, behiala Arestiren lagun izandako kritiko bat Miranderen garrantzia estali nahian edo dabil, haren ideologia-gatik, euskal prosa kulto eta intelektuala eraikitzeko duen garrantzia ahaztuz. Adibide asko aipa liteke gaurko idazleen artean. Villasanteren azken liburuan agertzen den euskara dotore eta landua aipa genezake. Bera ere mintzo da, liburu horretan, oraingo behar dugun prosa landuaz, arazoari kapitulu oso bat eskainiz: “Prosazko tradizio sendo bat osatu beharra”⁶. Egia esan, euskaraz lan egiten edo idazten ikasi nahi duen ororentzat ezinbestekoa dela iruditzen zait, liburu hau irakurtzea. Euskal Telebistan, itzulpengintzan, egunkarietan eta irratietan lanean hasi den jende berriarentzat eta denontzat ere oso garrantzizko liburua da, denok egiten ditugun oker guztiak zuzentzeko. Beldur naiz liburu hori gehien behar dutenak ez ote diren izango, prezeski, irakurriko ez dutenak. Areago oraindik, euskaraz idazten duten guztiak, gutun bat bada ere, irakurri behar lukete. Inoiz ez dut garbizaletasunaz eta gainerako auziez hain artoski idatzirik dagoen ezer irakurri.

Esan dezagun, bukatzeko, garbizaletasunaz eta Arestiren prosarekin zerikusirik baduen Sarrionandiak idatzitakoa: “Gabriel Arestirenean funtsezkoena euskara erromanizatuago eta intelektualago baten proposamena zen”⁷.

Arestiri ez diogu zor, harako hark esango lukeen bezala, “literatura oso bat” soilki, esfortzu linguistiko-literario itzela baizik, eta Arestiren garrantzi literarioa orain gaitzesten dutenei esan behar zaie, hori baino garrantzizkoagoa dela Arestiren hizkuntza literarioa bera idazten ikasi nahi duen ororentzat, nahiz eta Arestiren euskara erromanizatua batzuei batere gustatu ez.

Behin batean Jon Juaristik esan zuen Arestiren pertsonaiek Leizarraga eta Axular bailiran hitz egiten zutela. Agian ez da hemendik ehun urtetara haien hizkera hain harrigarria gertatuko.

Arestiren obra "osoak" zenbat eta gehiago irakurri, orduan eta konturatzenago gara espāñolistatzat hartutako gizon hark zenbat maitatu zuen euskara eta zein lan ikaragarria egin zuen (bai filologikoki, bai literarioki) euskararen alde eta Euskal Herriaren alde.

-
- ¹ Aspaldi arduratu ninduen arazo honek; ikus "Aresti gaur", in: *Oh! Euzkadi*, 15.zenb. 1983, eta "Nazim Hikmet eta Aresti", in: *Argia* 975.zenb., 32. eta 33. or., 1983.
 - ² "Pernando (Amezketarra) errespetatu behar", in: *Zeruko Argia*, 1964-IX-6, ikus Susa argitaletxeak argitaratutako obra guztietako hamargarren liburua, 192-193 or.
 - ³ ik. obra guztietan 1.liburuan lehen 150 orrialdeak (Susa-ko edizioan).
 - ⁴ "Euskal aditz laguntzailearen problematika estilistikoa. Arestiren prosaz oharrrak", in: *Jakin*, 48.zenb. Uztaila-Iraila, 1988.
 - ⁵ Arestiren obra osoak, 8. liburua, 286.or. Susa, Donostia, 1986.
 - ⁶ *Euskararen auziaz*, Lizarra, 1988.
 - ⁷ Ik. Arestiren obra osoetan, 8.liburua, 290.or. Susa, Donostia, 1986.